

Dr hab. n.t. Artur Zaguła, prof. uczelni
Instytut Architektury i Urbanistyki
Wydział Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska
Politechnika Łódzka
Al. Politechniki 6, 90-924 Łódź, tel. 604 485777

RECENZJA

Pracy doktorskiej Pani mgr Pauliny Długosz pt.: *Ocena oraz weryfikacja współczesnych metod przekładu kodu wizualnego obiektu sztuki i obiektu historycznego na język opisowy w przestrzeni edukacyjnej ekspozycji muzealnej*, napisanej pod kierunkiem dr hab. Anety Pawłowskiej, prof. UŁ.

Podstawa opracowania

1. Zlecenie Komisji ds. Stopni Naukowych w dyscyplinach nauki o kulturze i religii oraz nauki o sztuce z dnia 28 czerwca 2023 r.
2. Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce.
3. Praca doktorska: Paulina Długosz, *Ocena oraz weryfikacja współczesnych metod przekładu kodu wizualnego obiektu sztuki i obiektu historycznego na język opisowy w przestrzeni edukacyjnej ekspozycji muzealnej*, Łódź 2023

Opis formalny pracy doktorskiej

Przedstawiona do recenzji praca doktorska została wykonana w ramach studiów doktoranckich II edycji programu grantowego Ministra Nauki i Szkolnictwa (obecnie MEiN) pn. „Doktorat Wdrożeniowy”. Wykonana została we współpracy z Muzeum Miasta Łodzi, w którym zatrudniona jest Doktorantka. Celem było kompleksowe wdrożenie nowej metodologii i standardów dostępnościowych w zakresie projektowania systemów komunikatów językowych w przestrzeniach wystawienniczych. Został on zrealizowany w toku prac badawczych zwieńczonych Zarządzeniem Dyrektora Muzeum Miasta Łodzi w zakresie standardów dostępności informacyjno-komunikacyjnej w w/w placówce (aneks 1). Podstawą rozprawy doktorskiej są publikacje wykazane przez Doktorantkę w liczbie ośmiu. Są to publikacje samodzielne w wydawnictwach monograficznych, konferencyjnych oraz w czasopismach. Doktorantka przedstawiała także pozostałe publikacje w liczbie siedmiu oraz referaty na konferencjach w liczbie trzynastu. Rozprawa składa się z ośmiu części. Pierwsze sześć przedstawia badania wraz literaturą przedmiotu. Część siódma to aneksy, ósma zawiera całości tekstów publikacji wchodzących w skład rozprawy doktorskiej.

Ocena wartości merytorycznej i naukowej

Praca doktorska złożona jest z ośmiu części. W części pierwszej zamieszczony jest wykaz publikacji będących podstawą rozprawy doktorskiej. Część druga to wstęp, w którym przedstawiony został cel pracy, stan badań oraz krótkie omówienie publikacji Doktorantki składających się na rozprawę. Cel został jasno określony jako praktyczny wynik badań nad systemami komunikatów w przestrzeniach wystawienniczych. Jego realizację w ramach doktoratu wdrożeniowego przedstawia osiem publikacji Doktorantki, w których przedstawiła główne założenia badawcze, opis działań oraz ich rezultaty w rzeczywistej przestrzeni muzealnej (Muzeum Miasta Łodzi). Zaprezentowane artykuły zawierają teoretyczne podstawy badań, problemy i pytania badawcze ale przede wszystkim opisują najważniejsze etapy realizacji wdrożenia i jego wyniki. Doktorantka skrótowo przedstawia teksty poszczególnych publikacji, podkreślając, że każda z nich rozwija inny wątek dotyczący funkcjonowania komunikatów językowych w muzeum.

Najważniejsze są części trzecia, czwarta i piąta, które zawierają opis pracy badawczej, jej wyniki oraz wnioski wypływające z niej w kontekście wdrożenia. Część trzecia nazwana *Opis pracy badawczej* przedstawia cel, metody i narzędzia badawcze. Określony zostały dwa cele; badawczy i wdrożeniowy.

1. Cel badawczy: ocena potencjału stosowanych obecnie w praktyce muzealnej metod i narzędzi językowych wspierających percepcję i poznanie obiektu muzealnego w kontekście ich użyteczności dla wszystkich odbiorców, w tym odbiorców ze szczególnymi potrzebami.
2. Cel wdrożeniowy: opracowanie metodologii projektowania komunikatów językowych (pojedynczych lub złożonych w całe systemy) towarzyszących obiektom wizualnym w przestrzeniach wystawienniczych i edukacyjnych muzeum, możliwej do implementacji w innych placówkach muzealnych.

Cele te można było osiągnąć za pomocą odpowiednich metod i narzędzi badawczych. Według doktorantki wiodącą metodą w jej badaniach stała się metoda *action research* (badanie w działaniu, badanie współuczestniczące). Autorka wskazała na kluczowe argumenty w jej zastosowaniu:

1. Współpraca i uczestnictwo na rzecz identyfikacji i rozwiązania problemów, aktywny udział interesariuszy.
2. Cykliczność badania.
3. Zorientowanie na praktykę i świat rzeczywisty.

4. Gromadzenie i analiza danych (połączenie metod ilościowych i jakościowych).
5. Refleksyjne uczenie się.

Następnie wymieniła narzędzia badawcze złożone z technik niestandardyzowanych (wywiad nieskategoryzowany indywidualny i zbiorowy) oraz technik standardyzowanych (obserwacja kontrolowana, ankieta, okulografia). Grupą badawczą były wyłącznie osoby odwiedzające Muzeum Miasta Łodzi a dobór próby był nieprobabilistyczny z elementami doboru celowego. Techniki standardyzowane były stosowane podczas badań z publicznością indywidualnie aby uniknąć bądź zminimalizować wpływ osób trzecich (prowadzących lub przewodników) na odpowiedzi badanych. Przebieg całego cyklu badawczego przedstawiła Doktorantka w formie tabeli na stronie 28. Rozróżniła następujące etapy badania:

1. Przygotowanie do badania.
2. Badania pilotażowe.
3. I etap badania (badania diagnostyczne).
4. II etap badania (badania ewaluacyjne).
5. Podsumowanie i zakończenie badania.

To ostatecznie było zarazem osiągniętym celem wdrożeniowym – opracowanie *Standardów dostępności komunikacyjno-informacyjnej w przestrzeniach wystawienniczych i edukacyjnych Muzeum Miasta Łodzi*.

W części czwartej następuje prezentacja nieopublikowanych wyników badań cząstkowych. Jako pierwsze przedstawione są badania pilotażowe ankietowe. Zostały one przeprowadzone w okresie od lutego 2019 do stycznia 2020 w ramach projektu *Sztuka Łódzka na tle sztuki europejskiej Wykluczeni/włączeni* zrealizowanego przy współpracy Muzeum Miasta Łodzi i Uniwersytetu Łódzkiego. Podstawowym jego celem był pomiar wskaźników tj. wzrostu wiedzy i umiejętności w zakresie historii sztuki i uczestnictwa w kulturze. Drugim celem było rozpoznanie wstępnego potencjału i kompetencji uczestników. Badania ankietowe zanalizowano według trzech kryteriów:

- A. Uczestnictwo w kulturze a niepełnosprawność
- B. Potrzeby i preferencje w zakresie kontaktu ze sztuką
- C. Wiedza i umiejętności w zakresie kontaktu ze sztuką

W pierwszym zakresie okazało się, że grupa badawcza reprezentuje typowe postawy wobec uczestnictwa w kulturze, charakteryzujące się niską częstotliwością obecności na wydarzeniach kulturalnych. Przy czym wybierane są zwykle te o charakterze popularnym np. projekcje filmowe, festiwale i festyny na wolnym powietrzu. Potrzeby i preferencje związane z

wydarzeniami kulturalnymi to przede wszystkim chęć wspólnego spędzania czasu z innymi. W trzecim zakresie – jak pisze Doktorantka – [P]o *uczestnictwie w zajęciach i zdobyciu większego „obycia” w świecie sztuki* [badani], *być może zaczęli bardziej obiektywnie analizować własne kompetencje*. Pozyskana w badaniach pilotażowych wiedza pozwoliła na zaprojektowanie w ramach doktoratu wdrożeniowego dalszych etapów badań typu *action research*, a także rozwoju modelu schematu komunikatów językowych.

Jako drugie przedstawiła autorka badania okulograficzne. Zostały one zrealizowane od kwietnia do maja 2022 we współpracy z Ośrodkiem Badań Okulograficznych Uniwersytetu SWPS w Warszawie. W badaniu uczestniczyli eksperci historii sztuki i laicy. Starano się w nich ocenić wpływ komunikatu językowego towarzyszącego obcowaniu z dziełem sztuki na jego zapamiętywanie i wartościowanie. Doktorantka przedstawia analizy związane z badaniem czterech obrazów z kolekcji Muzeum Miasta Łodzi w kontekście ich zapamiętywania i wartościowania. Doprowadziły one do niejednoznacznej konkluzji. Okazało się, że *nie ma jednoznacznej odpowiedzi na pytanie jaki rodzaj lub forma tekstu towarzysząca dziełu sztuki ma największy wpływ na proces jego zapamiętywania*. Dane wskazują na nieznaczną przewagę komunikatu towarzyszącego podczas oglądania (rola przewodnika lub audioprzewodnika) oraz na fakt (dość oczywisty), że najbardziej zapamiętujemy dzieła, które wzbudzają nasze zainteresowanie (przewaga sztuki figuralnej nad abstrakcją). Autorka opracowania wskazuje także kolejny wniosek, że *wszelkie teksty towarzyszące poszczególnym dziełom sztuki w zakresie treści, powinny być dostosowane do specyfiki danego dzieła tzn. wykorzystywać elementy opisu deskrypcyjnego lub kontekstowego, w zależności od jego tematu, czy ogólnego charakteru*. Wreszcie ostatnią konkluzją jest to, że informacje powinny być podane w przystępnej formie, ponieważ, zwłaszcza w przypadku laików, specjalistyczne terminy czy szczegółowa faktografia zamiast wspomagać proces percepcji może go utrudniać.

Piąta część nazywa się *Wnioski i podsumowanie*. Doktorantka wskazuje w niej trzy zasadnicze rozwiązania wspierające projektowanie uniwersalnych systemów komunikatów językowych. Po pierwsze, sugeruje ażeby odrzucić dotychczasową praktykę tworzenia przekazu na bazie specjalistycznych tekstów, z których mają dopiero wynikać uproszczone alternatywy. Podstawą powinien być prosty i jasny komunikat wyjściowy. Po drugie, należy dążyć do integracji słowa i obrazu np. przez łączenie w komunikatach treści tekstowych z graficznymi. Autorka utrzymuje, że *najbardziej oczekiwanym przez odbiorcę wsparciem ze strony narracji językowej w przestrzeni muzeum jest możliwość zrozumienia układu rzeczowego i ogólnej koncepcji kuratorskiej ekspozycji, która dzięki temu odczytywana jest jako zintegrowany, uporządkowany komunikat*. Po trzecie, zwróciła także uwagę na techniczne sposoby implementacji w

zależności od rodzaju wystawy czy specyfiki obiektów. Według Doktorantki powinno się w nich wykorzystywać zasady projektowania uniwersalnego. Powinny one obowiązywać we wszystkich ekspozycjach danego muzeum, gdyż dzięki nim zwiedzanie stanie się bardziej intuicyjne i naturalne (także dla wszystkich osób z niepełnosprawnością). Wszystkie te konkluzje stały się podstawą dla wdrożenia w Muzeum Miasta Łodzi wspomnianych już wcześniej standardów. W aneksie 11 znajduje się schemat przykładowego rozwiązania systemu komunikatów językowych na wystawach stałych. Obejmuje on następujące elementy:

- Informacja nawigacyjna wraz z piktogramem przypisanym do danej strefy wystawy.
- Tekst wstępny (ok. 25 słów, 2-3 zdania), indeks czytelności FOG 3/10.
- Tekst główny (ok. 150 słów) indeks czytelności FOG 4-5/10.
- Plan wystawy z zaznaczeniem tematycznego podziału przestrzeni.
- Informacje dodatkowe do pobrania w wersji cyfrowej: tekst główny z tłumaczeniem na PJM, audioprzewodnik oraz audiodeskrypcja danej wystawy.
- Miejsce na dodatkowe materiały w formie ulotek, broszur oraz tyflografik.

Wnioski i wdrożenie wyraźnie podążają w stronę uproszczenia komunikatów tak, by ich konstrukcja skierowana była w stronę zredukowania poznawczego obciążenia odbiorcy, co pozwoli na łatwiejszy kontakt z eksponatem. Jednak nie oznacza to rezygnacji z jakiegokolwiek wysiłku intelektualnego odbiorcy. Autorka pisze: *Skutkiem ma być raczej pozostawienie wystarczających zasobów w tym zakresie do wykorzystania podczas spotkania z dziełem, a nie rozpraszenie ich na dodatkowe zmagania związane z orientacją w przestrzeni czy w ogólnej narracji ekspozycji.* Niezwykle istotne jest, że autorka zdaje sobie sprawę, że jej konkluzje są zbieżne z potoczną wiedzą i intuicją wielu współczesnych edukatorów i twórców zajmujących się przedsięwzięciami kulturalnymi. Zatem zasadniczo ważne w jej badaniach jest naukowe potwierdzenie postulatów artykułowanych w przestrzeni publicznej. Wynika z tego wniosek o konieczności powszechnego wdrażania takich rozwiązań.

Literatura przedmiotu podzielona została na źródła i dokumenty prawne oraz opracowania. Jest ona obszerna (ponad 150 pozycji), obejmuje najważniejsze pozycje w podejmowanym zakresie tematycznym. Istotne jest umieszczenie w niej wielu aktualnych pozycji. Uzupełnieniem pracy są Aneksy, które zawierają istotne dla badań i ich konkluzji informacje. Pierwszy z nich jest najważniejszy, gdyż jest to tekst zarządzenia Muzeum Miasta Łodzi w sprawie standardów dostępności komunikacyjno-informacyjnej w przestrzeniach wystawienniczych i edukacyjnych. To najważniejszy element wdrożenia choć należy pamiętać o wszystkich wcześniejszych działaniach w tym zakresie. Przygotowane przy współpracy z Działem

Edukacji, którego kierownikiem jest Pani Paulina Długosz, ekspozycje w Muzeum Miasta Łodzi to także część wdrażania wyników badań. Jest nim także stała ekspozycja muzealna wyposażona w system komunikacji słownej i wizualnej opartej na badaniach Doktorantki. Kolejne aneksy zawierają ankiety i kwestionariusze wykorzystane w badaniach a także reprodukcje eksponatów wykorzystane do badań okulograficznych.

Ostatnia część zawiera publikacje naukowe wchodzące w skład rozprawy doktorskiej. Jest ich osiem i obejmują one różne aspekty i etapy badań prowadzonych przez mgr Paulinę Długosz. Jej treść jest w skrócie przytoczona w omówieniu autorskim publikacji w części drugiej pracy. Nie będą więc streszczać tekstów ale w kilku zdaniach się do nich odniosę. Być może można było nieco ograniczyć ilość publikacji, ponieważ wiele zawartych w nich informacji powtarza się. Sama Autorka przyznaje, że mają one części wspólne ale argumentuje, że kierowane były do różnych grup odbiorców, a ponadto powoływała się w nich na akty normatywne czy raporty. Jak wskazuje Doktorantka publikacje rozwijają różne wątki dotyczące funkcjonowania komunikatów językowych w muzeum, jednak recenzent nie zauważył logiki uporządkowania kolejności publikacji. Pochodzą one z różnego czasu, ale nie są one ułożone chronologicznie. Być może układ chronologiczny byłby uzasadniony, pokazywałby bowiem kolejne etapy pracy Autorki. Trudno w jasny sposób zauważyć logikę układu problemowego. Recenzent zauważył jakiś porządek, ale sam nie jest pewien czy odczytał intencje Autorki. Pierwsze dwa artykuły dotyczą głównie rozwiązań w zakresie komunikacji muzealnej w kontekście osób ze szczególnymi potrzebami. Kolejna publikacja jest pracą przeglądową opisującą nowe trendy w muzealnictwie szczególnie w kontekście zrównoważonego rozwoju. Czwarta dotyczy okresu pandemii jako wyzwania dla upowszechniania kultury przez placówki muzealne. Następne trzy prezentują metodologię badań oraz kolejne etapy prac wdrożeniowych omawiając dokładnie kolejne badania ankietowe zrealizowane przez Doktorantkę. Wreszcie w ostatnim artykule próbuje odpowiedzieć na pytanie w jaki sposób komunikaty językowe mogą wpłynąć na pełny, samodzielny nie ograniczony barierami odbiór dzieła. Czy uchronią one przed tworzeniem miejsca, które rozprasza dezintegruje doświadczenie i przeżycie estetyczne odbiorcy. Chciałbym zapytać czy umieszczenie tego artykułu na końcu było podyktowane jego podsumowującym charakterem? W związku z moimi wątpliwościami chciałbym zapytać Doktorantkę o wyjaśnienie układu publikacji składających się na rozprawę doktorską.

Podsumowując całość pracy Pani mgr Paulin Długosz należy stwierdzić, że jest ona bardzo odważną osobą. Realizacja doktoratu wdrożeniowego w naukach humanistycznych to niezwykle wyzwanie. Według informacji Sieci Badawczej Łukasiewicz z 2022 roku jedynie 0,8 % doktoratów wdrożeniowych zrealizowano w naukach humanistycznych, myślę, że w

dyscyplinie nauk o sztuce znacznie mniej. Dlatego podjęcie się takiego zadania i jego konsekwentna realizacja świadczy nie tylko o intelektualnej odwadze ale także o dużej świadomości łączenia teorii z praktyką, co we współczesnej nauce jest niezwykle istotne. Na koniec chciałbym zadać polemiczne i prowokacyjne pytania. Czy upraszczanie komunikatów nie doprowadzi w konsekwencji do obniżenia merytorycznych standardów kuratorskich? Czy nadmierna popularyzacja języka nie spowoduje także sprymityzowania dyskursu, który w działalności muzealniczej jest niezwykle istotny?

Wnioski końcowe

Doktorantka opanowała warsztat naukowy i wykazała się ogólną wiedzą teoretyczną w dyscyplinie nauki o sztuce. Przedstawiła oryginalne rozwiązanie postawionego problemu naukowego, zaprojektowała metodę badawczą i sposób wdrożenia, zarówno cząstkowego jak i systemowego, standardów komunikacyjno-informacyjnych w Muzeum Miasta Łodzi. Jest to równocześnie wdrożenie, z którego mogą skorzystać inne placówki tego rodzaju w Polsce.

Stwierdzam niniejszym spełnienie przez Panią mgr Paulinę Długosz merytorycznych kryteriów i wymogów wynikających z Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. - *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*. Wnoszę o dopuszczenie Pani mgr Pauliny Długosz do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Łódź, 24.09.2023

Dr hab. nt. Artur Zaguła, prof. uczelni